

WALTER SCOTT

IVANHOE

LEDA

PRVNÍ KAPITOLA

Tak rozprávěl, však už večer byl –
čas domů vepře z pastvy hnát,
vzpurné a chrochtající ze všech sil,
když do chlívků se měli zavírat.

Z Popeova přebásnění *Odyssey*

V tom půvabném kraji bukolické Anglie, který zavlá-
žuje řeka Don, se za starých časů prostíral rozlehlý
hvozd pokrývající větším dílem úbočí překrásných
pahorků a údolí, jež se táhnou mezi Sheffieldem a přívětivým
městečkem Doncaster. Zbytky tohoto rozsáhlého listnatého
lesa lze dosud vidět kolem šlechtických sídel Wentworthu,
Whamcliffe Parku a v okolí Rotherhamu. Tady za dávných
dob strašil vybájený Wantleyský drak, tady se vybojovalo
mnoho urputných střetnutí za občanských válek obou Růží
a tady se také odedávna dařilo tlupám odvážných zbojníků,
jejichž činy proslavila anglická píseň široko daleko.

V těchto místech se tedy převážně odehrává náš příběh,
jehož děj spadá do posledního období vlády Richarda I., kdy
se jeho návrat z dlouhého zajetí stal už víc přáním než nadějí

zoufalých poddaných, kteří mezitím zakoušeli kdejaký útlak od jeho panstva: za vlády Štěpánovy se totiž moc šlechty bezmezně rozrostla a jedině prozíravost Jindřicha II. ji tak-tak spoutala v jakousi podřízenost královské koruně; ovšem v mezidobí za královy nepřítomnosti páni opět popustili uzdu své zvůli až po krajní mez. Opopvrhovali chabými zášahy anglické státní rady, opevňovali si hrady, zvyšovali počet těch, kdo na nich záviseli – šmahem je spoutávali vazalskou oddaností –, a vůbec každý z těchto pánů se vši mocí snažil vládnout vojskem, jež by mu umožnilo hrát roli za vnitřních nepokojů, které hrozily každou chvíli vypuknout.

Postavení nižší šlechty, takřčeného zemanstva, které podle zákonného ustanovení i v duchu anglického zemského zřízení mělo právo zůstat na feudální tyranii nezávislé, bylo v tu dobu neobyčejně otřesené. Jestliže se tito zemané, jak bylo celkem nejobvyklejší, dali v ochranu některému ze sousedních vladařů – jakýchsi králů v malém –, buď tak, že se stali jeho feudálními služebníky, nebo se mu zavázali úmluvami o vzájemné pomoci a ochraně, že ho budou podporovat při jeho výbojích, skutečně si tak vykoupili dočasný klid; ale k tomu bylo nutné zříct se právě té nezávislosti, která je tak drahá každému anglickému srdci, a najisto počítat s nebezpečím, že ochránce zatáhne zemana do jakékoli neuvážené bojové výpravy, k níž ho jeho ctižádost povede. Na druhé straně však velcí baroni měli po ruce takové prostředky útisku a tolikeré možnosti znepokojování slabších sousedů, že jim nikdy nechyběla záminka a zřídka chyběla vůle tyto méně mocné sousedy obtěžovat a pronásledovat – a často dokonce vyhubit –, jakmile se pokusili vymanit z jejich nadvlády a svěřit v těch nebezpečných dobách vlastní bezpečí pouze svému jednání a platnému právu.

Jedna z příčin, která velkou měrou přispěla k utužení tyranie šlechty a k násobení útrap nižších tříd obyvatelstva, tkvěla

v dobytí Anglie vévodou Vilémem Normanským. Čtvero pokolení nestačilo sloučit vzájemně nepřátelskou krev Normanů a Anglosasů, anebo společnou řečí a společnými zájmy spojit dvě nepřátelské národní větve, z nichž jedna ještě stále pocítovala povznesenost vítěze a druhá úpěla pod následky porážky. Když byla vybojována bitva u Hastingsu, přešla moc zcela do rukou normanské šlechty, a jak dokládají naše dějiny, nehospodařilo se s touto mocí nikterak šetrně. Celé pokolení saských knížat a pánů bylo vyhubeno nebo připraveno o své dědictví – takřka bez výjimky; nezbylo mnoho těch, kdo vlastnili půdu v zemi svých otců, třeba jen jako držitelé druhého či ještě nižšího řádu. Královská politika se snažila všemi prostředky, ať zákonnými či nezákonnými, zeslabit tu skupinu obyvatelstva, o níž se po právu soudilo, že v sobě živí nejhlubší odpor k přemožitelům. Všichni panovníci normanského rodu prokázali, že naprosto otevřeně straní normanským poddaným; honební výsady i mnohé jiné, stejně neznámé mírnějšímu, svobodnějšímu duchu saského zřízení, byly vynuceny na úkor přemoženého lidu, jako by měly ještě přitížít už tak dost těžkým okovům feudální nesvobody, jež ho poutaly. U dvora a na hradech velkých pánů, kde se jevila snaha ještě předstihnout okázalost a nádheru dvora královského, se mluvilo jen normanskou frančtinou, stejně jako na soudech při přelíčení i vynášení rozsudků. Krátce řečeno, frančtina byla jazykem cti, rytířství, a dokonce spravedlnosti, kdežto mnohem výraznější a mužnější anglosaština byla ponechána lidu venkovskému a služebnému, který jiný jazyk neznal. Nicméně z nutnosti styku mezi panskými vlastníky půdy a utlačenými lidskými bytostmi, které půdu obdělávaly, se poznenáhla vytvářela řeč složená částečně z frančtiny, částečně z anglosaštiny, aby se obě strany mohly dorozumět; z této nutnosti pak postupně vznikla stavba naší dnešní angličtiny, v níž se tak šťastně smísil jazyk vítězů s jazykem

přemožených a která se od té doby tak bohatě rozvinula přínosem z klasických jazyků a z jazyků jižní Evropy.

Domníval jsem se, že je správné vylíčit tento stav věcí a připomenout historickou skutečnost běžnému čtenáři, který by snad na ni pozapomněl. Žádné velké dějinné události, jako třeba válka nebo vzpoura, nesvědčí sice o tom, že by ještě po skončení vlády Viléma Druhého Anglosasové existovali jako samostatný kmen, trval však znatelný rozpor mezi potomky vítězných Normanů a přemožených Sasů – živily ho značné národní rozdílnosti mezi nimi a jejich podmaniteli a také vzpomínky na to, čím bývali a co se z nich stalo.

Travnatý lesní palouk v hlubinách lesa, o němž jsme na začátku vyprávění hovořili, ozařovalo zapadající slunce. Na stovky nevysokých dubů rozložitých korun a široce rozpráhých větví, dubů, které možná přihlížely mohutným pochodům římských legií, rozpínaly své kloubnaté údy nad hustým kobercem nejrozkošnějšího zeleného pažitů; sem tam se přimísily buky, cesmíny a všemožný podrost tak hustě, že úplně zabraňovaly přístup vodorovným paprskům zapadajícího slunce; v jiných místech se zase stromy rozestupovaly a otvíraly daleké průhledy, v jejichž spletnosti pohled zabloudí a představivost spatřuje stezky do ještě divočejších zákoutí lesních samot. Místy vrhaly rudé sluneční paprsky světlo měňavé a lomené, které se zachycovalo na odumřelých větvích a mechem zarostlých kmenech stromů, sem tam ozařovaly jasnými skvrnami trávnick. Rozlehlé prostranství uprostřed lesního palouku připomínalo dávné tajemné obřady záhadných druidů: na vrcholu jakési vyvýšeniny tvaru tak pravidelného, že vypadala uměle navršená, zbýval totiž neporušený kruh hrubých nepřítesaných balvanů značné velikosti. Sedm jich stálo zpříma, ostatní byly vyvrácené a povalené, snad horlivostí nějakého nově obráceného křesťana; ležely tak porůznu buď tam, kde původně stály, nebo svalené po svahu

kopce. Jen jeden veliký balvan sjel až dolů a zahradil cestu nevelkému potoku, který hladce obtékal kolem, takže jinak klidný a nehlasný proud tam tichounce bublal.

Tento obraz doplňovaly dvě lidské postavy. Podle oděvu a vzezření náležely k nezkrtnému venkovskému typu, který v těch vzdálených dobách obýval zalesněné rozlohy západního újezdu yorského hrabství. Starší z mužů se vyznačoval přísným, divokým a nepěstěným vzhledem. Jeho oděv měl nejprostší střih, jaký si lze představit – těsně padnoucí kabátec ušitý z vydělané kůže nějakého zvířete, na níž byla původně ponechána srst, ale nošením se na tolika místech sedřela, že by se ze zbylých několika stop těžko dalo určit, kterému tvoru kůže původně náležela. Tento primitivní oděv sahal od krku po kolena a sloužil zároveň za všechny obvyklé kusy oděvu; výstřih nebyl větší, než aby se jím protáhla hlava, kabátec se zřejmě navlékal přes hlavu jako dnešní košile nebo starodávné kroužkové brnění. Nohy chránily sandály přivázané řemínky z kančí kůže a pruh tenké kůže ovinutý těsně kolem lýtek až po kolena, holá jako u skotských horalů. Aby oděv lépe přiléhal v pase, byl sepnutý širokým koženým pásem s mosaznou sponou; na jedné straně byla k pásu připevněna jakási kabelka či tobolka, na druhé straně beraní roh s náustkem na troubení. Za pasem měl muž zasunutý dlouhý, široký, do ostré špice vybíhající nůž s oboustranným ostrím a se stříškou ze srnčího parohu, nůž, jaké se v tomto kraji dělaly už za dávných dob a byly známé jako sheffieldské tesáky. Na hlavě neměl muž nic, jen husté vlasy, zcuchané, propletené a sluncem vyžíhané do temně červenavého rzivého odstínu, kdežto vousy obrůstající tváře měly spíš nažloutlou barvu jantaru. Zbývá si povšimnout ještě jedné části jeho vybavení, která je tak pozoruhodná, že o ní nelze pomlčet. Je to mosazný kruh podobný psímu obojku, avšak celistvý, bez uzávěru, svařený pevně kolem krku – tak volně, aby nijak

nepřekážel v dýchání, ale tak těsně, aby se nedal odstranit, leda pilníkem.

Na tom prazvláštním obojku byl saským písmem vyrytý nápis zaznamenávající toto: Gurth, syn Beowulfa, je rodem nevolník Cedrika z Rotherwoodu.

Vedle pasáka vepřů – takové bylo totiž Gurthovo zaměstnání – seděl na jednom z povalených druidských balvanů muž asi o deset let mladší, jehož oblečení bylo sice celkovým stříhem podobné, ale ušité z lepších látek a fantastičtější než oděv jeho společníka. Kabátec měl obarvený na fialovo a na tom nápadném pozadí se zřejmě někdo snažil namalovat roztodivné vzory v různých barvách. Přes kabátec splývala ani ne do půli stehem pláštěnka z rudého sukna, dost zašpiněná, podšitá jasně žlutou; byla to nápadná část oděvu, kratičká, zato hodně široká, a kdo ji nosil, přehazoval si ji z ramene na rameno, nebo si ji mohl všelijak našít a ovínoout kolem těla. Na pažích měl tenké stříbrné náramky a kolem krku kruh z téhož kovu s nápisem: Wamba, syn Witlesse, je nevolník Cedrika z Rotherwoodu. Byl obutý do stejných sandálů jako druhý muž, ale místo ovinek z tenké kůže měl jakési kamaše, jednu červenou, druhou žlutou. Měl taky čapku ověšenou několika rolničkami asi stejně velkými, jaké se dávají loveckým sokolům; jak obracel hlavu ze strany na stranu, rolničky zvonily, a protože zřídka kdy vydržel chvíli bez pohybu, dá se říct, že rolničky bylo slyšet neustále. Čapku vroubil nad čelem stojatý proužek kůže vystříhaný do vzorku jako korunka, látková část však spadala volně až k rameni ve tvaru noční čepice nebo pytlíku na cezení ovocných štáv; trochu připomínala i čapku novějších husarů. A právě na volném konci byly přišíité rolničky, takže zároveň s tvarem čapky a polobláznivým a polomazaným výrazem v mužově tváři výmluvně svědčila o tom, že dotyčný patří k stavu domácích šašků či bláznů, které si ve svých domech

vydržovalo bohaté panstvo, aby pomáhali rozptylovat nudu dlouhých hodin, jež bylo nutné trávit pod střechem. Stejně jako jeho druh měl šašek u pasu kabelu, ne však nůž ani roh, patrně proto, že podle všeobecného mínění patřil k těm, kterým nebylo bezpečné svěřovat ostré zbraně. Zato byl vyzbrojen dřevěným mečíkem podobným tomu, s nímž dnes vyvádí na jevišti harlekýn.

Vnější vzhled těchto dvou osob sotva mohl působit větším kontrastem ve výrazu i v chování. Nevolník či poddaný hleděl smutně a posupně před sebe s pohledem zabořeným do země v sklíčenosti tak hluboké, že se dalo soudit na netečnost, ale přesto sem tam prošlehl jeho zarudlým okem plamének, který dosvědčoval, že pod povrchem nerudné zasmušilosti doutná pocit útisku i schopnost vzepřít se mu. Avšak tvář Wambova – v souladu s povahou jeho povolání – vyjadřovala jakousi lichou zvědavost zároveň s neposednou netrpělivostí, která mu bránila vůbec spočinout v klidu; nadto ovšem naprostou spokojenost se sebou samým a s dojmem, jakým působí. Rozpředla se mezi nimi rozmluva, ovšem v saské řeči, kterou jsme už vysvětlili jako běžnou řeč nižších tříd obyvatelstva s výjimkou normanských žoldnéřů a osobních služebníků velkých feudálních pánů.

Nicméně podat zde jejich rozhovor v původním jazyce by dnešnímu čtenáři asi moc nepovědělo, a proto si dovoluujeme jeho smysl reprodukovat:

„Svatý Withold aby zatratil ta ďábelská prasata!“ zaklel pasák. Marně se dosud namáhal lomozným troubením na roh shromáždit roztoulané stádo vepřů, ale ti odpovídali stále stejně spokojenými zvuky a nejevili zvláštní ochotu odtrhnout se od skvělé hostiny bukvic a žaludů, jimiž se cpali, nebo opustit mokřinaté břehy potoka, kde se pohodlně váleli v chladivém bahně. Pastýřova volání si vůbec nevšíмали. „Kletba svatého Witholda na ně a na mě taky!“ naříkal

Gurth. „Ať na mně není vlásku poctivého, jestli neuchvátí dvounohý vlk několik mých prasat, dřív než se setmí! Tesáku! Pojď sem, Tesáku!“ hulákal na celé kolo, aby přivolał kosmatého psa vlčí podoby. Pes byl zřejmě stopař, něco mezi ohařem a chrtem; kulhavě pobíhal sem a tam, jako by pomáhal svému pánovi stádo popohnat – ve skutečnosti však – buď proto, že nechápal pánovy rozkazy, nebo protože se nevyznal ve svých povinnostech, anebo i ze zlomyslnosti – jen proháněl vepře kolem dokola a ještě zvyšoval nesnáze, které měl odstranit. „Ať mu sám ďábel tesáky vytrhá a matka všeho zla kéž zatratí našeho hajného za to, že uřezává psům drápy na předních tlapách, a tím je vyřadí z práce, kterou by měli vykonávat! Wambo, vyskoč a pomoz mi, máš-li v sobě lidské cítění! Oběhni tamhleten kopeček a překvap je zezadu! Když se na ně dostaneš z návětrné strany, můžeš je pak před sebou hnát jako stádo nevinných jehňátek.“

„Na mou věru,“ odpověděl Wamba, aniž se hnul z místa. „Poradil jsem se v té věci se svými nohama, a ty jsou hluboce přesvědčené, že by bylo nepřátelským činem vůči mé nadřazené osobě i královské výbavě, kdybych si rousal své pestré šatstvo v bažinách. A tak ti, Gurthe, doporučuji, abys Tesáka odvolal a ponechal vepře vlastnímu osudu. Padnou-li na ně tlupy vojáků na pochodu, tlupy zbojníků nebo zbožných poutníků, nebude v tom zajisté velký rozdíl – než se ráno rozbřesknou, budou z nich Normani, a tobě se jen uleví.“

„Cože, z prasat že budou Normani a mně že se uleví?“ opakoval Gurth. „To mi musíš, Wambo, vysvětlit, můj mozek je už dávno moc tupý a hlava utrápená, takže hádanky luštit nedovedu.“

„No tak, jak nazýváš tahle chrochtající hovada, když běhají po všech čtyřech?“ začal se ptát Wamba.

„Prasata, blázne, přece prasata,“ odpovídal Gurth, „jak ví každý hlupák.“

„Ano, prasata. Tak je to správně po anglosasku,“ na to zase šprýmař. „Ale jakpak říkáš praseti, když je píchnuté, vyvržené, rozčtvrcené, pověšené za nohy jako zrádce?“

„No přece vepřové,“ odpověděl pasák.

„To jsem rád, že taky tohle ví každý hlupák,“ zchladil ho Wamba, „a domnívám se, že je to poctivé normansko-francouzské slovo. Tak tedy, Gurthe: Dokud to hovado žije a těší se péči saského nevolníka, jmenujeme ho po sasku; ale stává se z něho Norman pod jménem ‚vepřová‘, když ho nesou do hradní síně k panské hostině. Tak co tomu říkáš, příteli Gurthe?“

„Je to až moc pravdivé – svaté jako slovo Boží, ať už se to dostalo do tvé šaškovské palice, jak chtělo, příteli Wambo.“

„A to ti ještě můžu říct něco navrch,“ pokračoval Wamba stejným tónem. „Takový starý dobrý strejda vůl se drží svého anglosaského jména, dokud se o něj starají sluhové a nevolníci jako ty, Gurthe; ale je z něho ‚madam svíčková‘, ohnivá francouzská milostnice, jakmile se dostane před velkomožné čelisti, kterým je určeno si ji vychutnat. A podle stejného pravidla se naše poctivá jalovice mění v koketní telecí kotletku. Zkrátka a dobře, pokud to potřebuje obsluhu, je to saské – jakmile se z toho stane požitek, už se to překřtí na normanské.“

„Při svatém Dunstanovi,“ na to Gurth, „mluvíš svatou pravdu. Sotva už nám zbývá víc než vzduch, který dýcháme, a i ten nám nechali jen po značném váhání a jen proto, abychom vydrželi při práci, kterou nám nakládají na hřbet. Všechno nejlepší a nejučtější na jejich stůl, všechno nejlíbeznější do jejich lože; ti nejsilnější a nejstatečnější z nás aby šli bojovat za jejich cizácké pány a rozseli své vybělené kosti po dalekých zemích! A kdopak nám tu zůstane, aby měl ještě vůli a sílu bránit nešťastné Sasy? Bůh žehnej našemu pánu Cedrikovi, ten se skutečně zachoval jako pravý muž a udělal v té věci, co mohl. Ale prý sem k nám přijde Reginald

Front-de-Boeuf osobně a brzo se ukáže, jak málo bude Cedrikovi platná všechna jeho námaha – Sem, sem!“ zvolal už zase zvýšeným hlasem, „jen hr na ně, hrr, hrr! Dobře, Tesáku, jen je prožeň! Teď už je máš pohromadě, tak za nimi, chlapče!“

„Gurthe,“ ozval se šašek, „já vím, že mě považuješ za blázna, jinak bys nebyl tak neopatrný a nevydal se mi zcela do rukou neuváženými řečmi. Jediné slovíčko Reginaldu Front-de-Boeufovi nebo Filipu Malvoisinovi – jen nadhodit, žes tu vedl velezrádné řeči proti Normanům – a máš jako pasák vepřů doslouženo a houpáš se tu na stromě pro výstrahu všem, kdo by se ještě opovážili dotknout se jazykem vznešeného panstva.“

„Ty pse, snad bys mě nezradil?“ utrl se Gurth. „A k tomu když jsi mě sám k těm řečem vylákal?“

„Zradit tě?“ opáčil šašek. „To věru ne. Tak by se snad zachoval člověk moudrý. Ale blázen si nedovede tak dobře poradit... ticho! Kdopak se to blíží?“ najednou se odmlčel a zaposlouchal se do dupotu kopyt několika koní, který jim právě dolehl k sluchu.

„Ať je to, kdo chce,“ zabručel Gurth, který mezitím dostal stádo před sebe a s Tesákovou pomocí ho začal pohánět jednou z těch stinných přirozených alejí, jejichž krásu jsme se už snažili vylíčit.

„Kdepak, kdepak! Já musím vidět, kdo to jede,“ nedal se Wamba. „Co když přijíždějí z říše víl s nějakým rozkazem od krále Oberona?“

„Mor aby tě sklátil,“ přerušil ho pastýř. „Takhle ty se budeš bavit – a zatím sotva na několik mil od nás zuří strašlivá bouřka, hromy a blesky tu budou co nevidět. Jen poslouchej, jak to duní! A tyhle obrovské rozplácené kapky, které už začínají dopadat přímo na nás, jsou trochu veliké na letní přeháňku. Jakživ jsem něco podobného neviděl. I duby začínají

vzdychat a vrzat i v silných větvích, jako by ohlašovaly bouři, třebaže je kolem nás ještě napohled klid. Jen si hraj na rozšafného rozumbradu sám, když se ti chce. Ale raději mi už jednou uvěř a pospěš si se mnou k domovu, protože to bude strašné, až padne tma.“

Jako kdyby Wamba pochopil, že napomenutí je namístě, dal se se svým druhem na pochod. Pasák popadl důkladnou, krátkou, silnou hůl ležící v trávě na dosah a vykročili. A tento nový Eumaios hnal odhodlaně mýtinou za pomoci psa Tesáka celé stádo svých nelibozvučně halasících svěřenců.